

פתח דבר

"אִשֶּׁת חַיִּל מִי יִמָּצָא,
וְרַחֵק מִפְּנֵינִים מְכָרָה"
(משלי לא, ו)

עם סיום ביאור הספר הזה, רוח ה' תעטפני וכל גופי יהלל תודה על שסייענו הקדוש ברוך הוא להציע לפני בית ישראל את הספר הרביעי בספר "משנה תורה" לרמב"ם, הלוא הוא "ספר נשים", בתוספת ביאור, למען יהיו הכל, קטן וגדול, איש ואישה, בעל לב רחב ובעל לב קצר, ממשמשים בתורת רבנו בכל הודם ותפארתם.

דימה רבנו את אהבת ה' לאהבת אישה, העוטפת את מחשבת האדם בכל מקום ובכל זמן, ויותר ממנה:

וְכִיצַד הִיא הָאֵהָבָה הָרְאוּיָה? הוּא שְׂיֵאָהֵב אֶת יֵי אֵהָבָה גְדוּלָּה יִתְּרָה רַבָּה עֲזָה עַד מְאֹד, עַד שֶׁתֵּהָא נִפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּאֵהֶבֶת יֵי, וְנִמְצָא שׁוֹגֵה בַּה תְּמִיד, כְּאִלוֹ חוֹלֵי הָאֵהָבָה שְׂאִין דְּעֵתָן פְּנוּיָה מְאֵהֶבֶת אוֹתָהּ אִשָּׁה שֶׁהוּא שׁוֹגֵה בַּה תְּמִיד, בֵּין בְּשִׁכְבוֹ בֵּין בְּקוּמוֹ, בֵּין בְּשַׁעֲהָ שֶׁהוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתָהּ. יִתְּרָ מִזֶּה תִּהְיֶה אֵהֶבֶת יֵי בְּלֵב אוֹהֲבָיו, שׁוֹגֵין בַּה תְּמִיד, כְּמוֹ שְׁצֻנוֹ: "בְּכָל לִבְכֶּךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ וּבְכָל מְאֵדֶךָ" (דברים ו, ה). וְהוּא שְׁשֻׁלְמָה אוֹמֵר דְּרַף מְשָׁל: "כִּי חוֹלֵת אֵהָבָה אָנִי" (שיר השירים ב, ה). וְכָל שִׁיר הַשִּׁירִים מְשָׁל הוּא לְעֵנִין זֶה.¹

התורה - עץ חיים, עצה לחיים. ו"משנה תורה" המלא אהבת ה' יתברך, מדריך את האדם לא רק לקיים את מצוותיו, לא רק לירא אותו, אלא גם לאהוב אותו. הוא מעמיד את האדם מול גילוי ה' במבנה הגדול של התורה ואיזונים בפרטי החיים ובמשמעותם. לא מעטים חוששים מן ההלכה היבשה לכאורה. אף הרמב"ם, באחד הקטעים המפתיעים בספר "מורה הנבוכים", מרמה את המון העם לאנשים הנמצאים מחוץ לארמון המלך, ואומר: "אבל הפונים לחצר המלך להיכנס אליו, אלא שלא ראו כלל חצר המלך, הם המוני אנשי התורה, כלומר עמי הארץ העוסקים במצוות".² ומאליה עולה התמיהה: האמנם כך הוא יחסו של הרמב"ם למאמץ הגדול של הכרת המצוות ועשייתן? הרי לשם כך הקדיש את חיבורו הגדול ביותר, "משנה תורה"!

תכליתה של התורה לעצב אדם ירא שמים ואוהב ה' באמת, ולא רק "שומר מצוות", "רתי", "טכנוקרט" של ההלכה. לעתים עלול האדם לשכוח את ה' ולהידבק רק בתורה. אם אנו מבקשים לחיות תורת חיים, שומה עלינו לעצור מדי פעם את הלימוד ולנסות להבין את התמונה הכללית של

ההלכה, לאיזו מציאות היא חותרת (החסרה לנו כל כך היום), מהן התוכנות וההשקפות האמורות לעצב את חיינו, הבאות לידי ביטוי בהלכה, וכיצד נוכל להביא לידי ביטוי את גילוי ה' בכל דבר. בעיני הרמב"ם, זהו הדבר החשוב ביותר, להבין את יסודות ההשקפה. וזה לשונו: "כי חשוב אצלי להסביר יסוד מהיסודות יותר מכל דבר אחר שאני מלמד".³ רק כך האדם יכול להינצל מפרטי הפרטים ולקום מן הלימוד, מכל לימוד, כשה' מלווה אותו בכל חייו, להתקדם אל המלך בארמונו. אמנם לשם כך, כדי שלא לטעות, יש ללמוד את הכל ולבקש מה' סיוע בלימוד, כפי שאומר הרמב"ם:

ואין לאדם לעשות עם הלמוד וההשתדלות בעסק התורה אלא לכוון את לבו לה', ויתפלל לפניו, ויתחנן שיחנהו דעת, ויעזרהו, ויגלה לו הסודות הכמוסים בכתבי הקודש, כמו שמצאנו דוד עליו השלום עשה כן, והוא אמרו: "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך".⁴

ההלכות בספר זה משרטטות את התא המשפחתי למן הקמתו ועד פירוקו ומהלך השמירה עליו. הקמת המשפחה, האירוסין בלשון התורה, זוכה בלשון חכמים לשני כינויים מיוחדים הנזכרים בספר זה: 'קידושין', המעיד על היבט של קדושה בחיי המשפחה, ו'הוייה' כמהות שלמה חדשה.⁵

בהכנת המאזן המשפחתי בין האיש והאישה מימי הרמב"ם ועד ימינו, חלו לא מעט תמורות, חלקן מנשאות את האישה וחלקן הן בחינת "לפתח חטאת רובץ". מעמדה של האישה במשנת הרמב"ם אינו נופל ממעמד האיש, אלא שמיקודו של תפקידה שונה. לכן למשל האיש עושה את מעשה הקניין.⁶ לשיא מעמד האדם, הנבואה, הגיעו גם נשים, כגון מרים הנביאה,⁷ אף על פי שבדורות הקודמים, הנשים לא זכו בדרך כלל ללימוד במסגרת מסודרת ולהעמקה בלימודים.⁸ זאת ועוד, ניכרות פה ושם השפעות סביבתיות של הגלות על מצבן של הנשים, בשונה מן ההלכה.⁹ והרמב"ם עצמו מדגיש שהאישה אינה כבולה עקב קשרי הנישואין, "שְׂאִינָה בְּשִׁבְיָהּ, שֶׁתִּבְעַל לְשִׁנוּי לָהּ".¹⁰ ובוודאי שאסור חלילה לבעלה להכותה או להשפיל אותה¹¹ או להרחיקה מחברותיה.¹² במובנים רבים, יש לאישה מעמד כלכלי עצמאי,¹³ מפני שהכתובה היא למעשה שטר ההגנה לשמירת זכויותיה הכלכליות של האישה גם אם גירש אותה בעלה או מת.

אמנם יש להבין הרבה מן ההלכות בעזרת הקוד התרבותי של הדורות הקודמים,¹⁴ אך על אף ההתפתחות התרבותית, אין התורה מטשטשת את ההבדלים בין האיש ובין האישה, מפני שהטשטוש לא רק שהוא חוטא לתפקידם השונה של שני המינים ולאחריות המיוחדת של כל אחד מהם,

אלא אף מביא לידי הפקרות אסורה ופריצות (בשיח-חדש: "מתירנות"), הזנחת המשפחה לטובת קריירה, תעתועי דמיון שבהם אם במשרה מלאה אינה נחשבת אישה עובדת (בשיח-חדש: "שחרור האשה"), והמרחב הציבורי מתמלא בחשיפת הייחוד הגופני של האישה תוך השפלתה והתמקדות בגופה כבחפץ עובר לסוחר (בשיח-חדש: "כבוד האישה").

מנגד, צניעות דוגמת העמדת הפנים של בני ישמעאל, "השטופים בזימה"¹⁵, שבה האישה היא המשרתת של בעלה, אף על פי שהיא מכוסה מכף רגל ועד ראש, או של בני עשיו, שבה אסור לכמרים לשאת נשים,¹⁶ היא דוגמה לעיוות קיצוניות מנגד.

הרמב"ם פותח את הספר בפסוק המזכיר הן "מקור חיים" והן "מוקשי מוות". קשה להקים משפחה, ומשעה שהוקמה, מאיימים על קיומה ספקות שונים, "מוקשי מוות", חדשים כמו ישנים. שלום הבית הוא המפתח היחיד הפותח את "ספר נשים" (החל מסיום הספר הקודם) ונועל אותו. מי שזכה לו, איתו "מקור חיים".

◆ שלמי תודה ◆

הנה מקום איתי לשבח עושי מצווה שנתאמצו לשם ה'. בכורת התורה מגיעה לד"ר יחיאל קארה הי"ו, חוקר בכיר באקדמיה ללשון העברית, המלווה את המפעל כמעט מראשיתו, אשר יגע על מלאכת הניקוד הקשה, ואף הגיה וערך את לשון הביאור. אש הקודש שבו ראויה להתפעלות בעיני ה' ואדם. תודה מיוחדת לרב רועי דובקין, משיבת "תורת החיים", שנתמחה כבר בספר נזקים, ונתייגע לכאר את ההלכות הללו בטוב דעת, בדבקות, ביגיעה רבה ובלימוד מעמיק כפי שתחזינה עיני הקוראים, והביא את הדברים לידי סיום תוך הגהות רבות וחקירות עיוניות. יהי ה' עמו בכל אשר יפנה. ברכות למגיהים: הרב אריה כהן ור' דוד משה משיבת קרני שומרון. בספר זה נשתתפו עמנו בהגהת הביאור הרב דוד פיאלקוף והרב דניאל ביג'ל מ"מכון שפע" בראשותו של הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ), וביחד אתם ליטשנו חזור ולטש את כל הספר. האיורים בספר זה נעשו על ידנו תוך שימוש במקרא סימונים מספר יבמות של הרב עדין שטיינזלץ באדיבות ה"מכון הישראלי לפרסומים תלמודיים" (עמ' כד), ועל כך תודתנו נתונה להם.

תודה לרב עמנואל מזרחי וליעקב עציון, שסייעו לנו בעימוד הספר ובהגהתו, לרב הלל גרשוני, שסייע בידי בעריכת נוסח הרמב"ם ובטייטת הביאור. תודה גם לכל מי שהגיהו חלקים מן הספר, למחצה או לשליש או לרביע. תודה לגב' הילה בירן על רעיון לבה הנפלא בעיצוב המיוחד של

כריכת הספר ולמר יצחק וייספיש על מאמציו המרובים בהפקת הספר ובליוי המסור של המפעל מתחילתו, בדבקות ובנועם. תודה לחנן מגורי, המנהל את אתר הספר בשום שכל, וליונתן עזרן על עצותיו הטובות. תודה לשותפיי, ישיבת "אור וישועה", בראשות מו"ר הרב אליהו רחמים זייני, למנכ"ל ישי בוצחק, המוציא והמביא בטוב דעת, ולשיבת "תורת החיים", בראשות מו"ר הרב שמואל טל והרב אליקים צדוק, שנטלו על עצמם להפיץ את משנת הרמב"ם. תהא משכורת כולם שלמה מעם ה' אלוהי ישראל, וזכות הנשר הגדול תהא חופפת עליהם.

ואחרונים חביבים, הלוא הם בני ביתי. יברך השם את נוות ביתי, ישמרה הצור, המלווה את עבודתי הקשה במפעל זה, ואת ילדינו היקרים. יהי רצון שנהיה אנחנו וצאצאינו כולנו אוהבי השם ולומדי תורתו לשמה.

י"מ

חיפה, תמוז התשע"א

הערות: 1. תשובה יג, 2. מו"נ ג, גא. 3. פה"מ ברכות ט, ז. 4. הקדמת הרמב"ם למשנה. 5. ראה אחדות במשל האיש ואשה במו"נ א, ו. למונח 'הויה' ראה גירושין יא, יג. 6. קנ"ה במשמעות 'עשה': כמו שהאשה 'קונה' את בניה, כאמור בפסוק "קנתי איש את ה' " (בראשית ד, א), וכן "קונה שמים וארץ" (בראשית יד, ט). ראה מו"נ ב, ל. וראוי לשים לב לעובדה שבקידושין יש צורך רק ברצון האישה ולא ברצון הבעל (אישות ד, א), ואילו בגירושין מן התורה, יש צורך רק ברצון הבעל (גירושין א, ב). זו בוודאי אינה אפליה אלא תוצאה של איוון בין בני הזוג. לפי ההלכה, גירושין כפויים נעשים באמצעות ענישה גופנית, אף שיתכן שהעונש עלול להביא למותו של הבעל הסרבן. 7. מו"נ ג, סוף פרק נא. 8. ראה ת"ת ביאור סוף פ"א. וראה ביאורנו שם. לדעתנו, ההלכה היא שלא לכפות על הבת לימוד תורה כפי שכופים על הבן. 9. כגון נתינת מסווה על פני האישה כבארצות האסלאם, אף על פי שניכר שהיא השפעה של המנהג הערבי (ראה כלים א, ב); או כפיית הבת להינשא למי שאביה רוצה בו, ולא היא, בניגוד להלכה. וראוי לתת את הדעת לעובדה שבלייל הסדר היו הנשים חוגגות את אכילת קרבן פסח יחד עם הגברים שלא על שולחן נפרד. זאת ועוד, נשים באו בעצמן לבית המקדש להקריב את קרבנותיהן. 10. אישות יד, ח. וראה שם דברי מו"ר הרב קאפח והרווה נפשך מהם. ובכל הספר פוזרים הערותיו הנפלאות מדינוני בנושאי ספר נשים משבתו בבין הדין הרבני הגדול בירושלים. 11. ראה ביאורנו אישות כא, י. ויש לבטל את הייחוס של דבר משובש זה לרמב"ם. 12. ראה אישות יג, א-כ וביאורנו שם. 13. ראה הקדמתנו לביאור פרק טז. 14. ורחצת את פניו. ראה אישות כא, ג. 15. תשובה ח, ו. 16. דעות ג, א. וראה סוף איסורי ביאה. הצנוורה הנוצרית, כדרכה, מחקה כל אזכור של דיון על שלא כדרכה.